

DOTTRINA CRISTIANA SSLOVENSCCA: KATEKIZEMSKI ROKOPIS IZ 19. STOLETJA V TERSKI DOLINI

Roberto Dapit

Università degli Studi di Udine, Videm, Italija
roberto.dapit@uniud.it

DOI:10.4312/Obdobja.36.145-153

V članku so izpostavljeni nekateri splošni vidiki, ki so nastali ob začetni stopnji obravnave neobjavljenega rokopisnega katekizma s konca 19. stoletja, ki ga je iz italijanščine v slovenski krajevni jezik prevedel in priredil Giovanni Grimaz iz Porčinja/Porzusa v Terski dolini v Italiji. Avtor skuša na podlagi formalnih značilnosti, večjezičnosti in večzvrstne rabe jezika v besedilu najprej ugotoviti, kateri so bili pisni viri, ki so omogočili nastanek rokopisa, pa tudi vlogo slovenskega jezika v kompleksnih večjezičnih okoliščinah slovensko govoreče skupnosti na Videmskem.

rokopisni katekizem, cerkveno slovstvo 19. stoletja, prevajanje, tersko narečje, večjezičnost

The article focuses on some general problems arising during the initial analysis of the unpublished late 19th century catechism manuscript, which was translated from Italian into the local variety of Slovene by Giovanni Grimaz from Porzus in the Torre Valley (Italy). By observing the multilingual use, in particular the formal and diaphasic features of the language, the author first tries to identify the written background from which the text arose and then the role of the Slovene language in the complex multilingual condition of the Slovene-speaking community in the province of Udine.

catechism manuscript, ecclesiastical literature from the 19th century, translation, Slovene dialect of the Torre Valley, multilingualism

Uvod

V članku predstavljamo rezultate prve stopnje preučevanja slovenskega rokopisnega katekizma, ki postavlja vrsto metodoloških, jezikovnih in družbenozgodovinskih vprašanj. Obsežnost in kompleksnost besedila sta omogočili le delno obravnavo gradiva, zato se bomo najprej osredotočili na jezikovno plat rokopisa in na primerjavo z italijanskim izvirnikom ter skušali odkriti morebitne druge podlage, napisane v slovenščini.¹

Rokopis² *Dottrina cristiana sslovenscca* je nastal v slovenskem jeziku konec 19. stoletja na območju Terske doline/Val Torre v Italiji. Pisec seznanja bralca z osnovnimi podatki o svojem delu na zadnji strani (K 1894: 124).³

¹ Zaradi prostorskih omejitev in ciljev prispevka predstavljamo le osnovne podatke rokopisa.

Questa ella Dotrina Cristiana Rescrita di unaltra Dotrina Cristiana in Taliano aprovata dal Monsignor Giovanni Maria Berengo Arcivescovo di Udine per uso della Arcidiocesi di Udine Copiata e Rescritta da Grimaz Giovanni in porzus nel 1894 per la buona Devozione che importa al buon Cristiano [...].⁴

Delo je nastalo v Porčinj⁵/Porzusu, gorski vasi, ki spada v občino Ahten/Attimis.⁶ Njegov prireditelj pa je domačin Giovanni Grimaz (1860–1928).⁷ O njegovem življenju je malo podatkov, kot piše Giuseppe Dush (2014: 96), vemo pa, da se je rodil v kmečki družini. Bil je laik in bi ga lahko opredelili kot ljudskega intelektualca oz. izstopajočega posameznika, ki za svojo samopodobo uporablja termin *Leteratto* (it. *letterato*) 'književnik'.⁸ Grimaz pa ni le pisec katekizma, temveč tudi rokopisa *Libretto*, nastalega leta 1886, ki poroča o večkratnem prikazovanju Matere Božje septembra 1855 domači pastirci Teresi Dus (1845–1870).⁹ S pomočjo drugih vaščanov je Grimaz sredi osemdesetih let v kraju Dolina, kjer naj bi se dogodek pripetil, zgradil tudi kapelico, imenovano *Iancona*, in zanjo skrbel. Omenjeni rokopis je nastal v regionalno obarvani italijanščini. Tovrstna izbira je bila pogojena z namenom, da bi delo posredoval tudi videmski cerkveni oblasti (prim. Tilatti 2012).

Do leta 1992 (domnevno) prikazovanje ni imelo večjih posledic (Dush 2014: 47), potem pa je kraj postopoma postal romarsko središče predvsem vernikov iz Slovenije.¹⁰ Zgodovinske okoliščine in večja prisotnost slovenskih govorcev ter posledične interakcije so priložnost tudi za razvoj slovenskega jezika v kraju,¹¹ ki se je izpraznil zaradi močnega izseljevanja.

Grimazev katekizem, ki meri 150 × 200 × 6 mm, je sestavljen iz 124 v celoti popisanih strani črtanega zvezka s trdimi platnicami in je fizično zelo dobro ohranjen, kar kaže na omejeno rabo tega edinega znanega izvoda. Strani zvezka (razen dveh začetnih listov) so oštevilčene od 1 do 124. Besedilo je razporejeno v dveh stolpcih na

² Posnetke rokopisa, reproducirane iz arhiva avtorjevih dedičev, mi je prvič posredoval kolega zgodovinar Andrea Tilatti. Drugič so mi dediči dovolili, da fotografiram rokopis. Za posredovanje dragocenega gradiva in drugih relevantnih podatkov se tako Tilattiju kot dedičem lepo zahvaljujem.

³ Gradivo podajamo v izvorni obliki brez kakršnegakoli posega; znak / označuje novo ali drugo vrstico pisanja oz. morebitne popravke nad/pod črto.

⁴ »Tale je Krščanski nauk, prepisan iz drugega Krščanskega nauka v italijanščini, odobrenega od videmskega nadškofa mons. Giovannija Marije Berenga za videmsko nadškofijo, prepisan in preveden od Grimaza Giovannija v Porčinj⁵ leta 1894, da bi služil za pobožnost dobrega Kristiana [...]« (prevod avtorja).

⁵ Narečno Purčinj.

⁶ V vasi je bila kaplanija pod ahtenskim vikariatom in nemsko župnijo oz. pod čedajsko kapiteljsko cerkvijo (več o tem v Felli 2007/2008, Nazzi s. a., Tilatti 2012). Za leto 1858 v Porčinj⁵ Nazzi (s. a.: 751) navaja podatek, da je bil duhovnik tudi učitelj. O tem vprašanju prim. tudi Dush 2014: 13.

⁷ Na pomembnost (do leta 2009) neznanega rokopisa je opozoril Banchig (2010: 14).

⁸ Več o piscu v Tilatti 2012: poglavje 5.1. *Chi era Giovanni Grimaz? e quando scrive?*

⁹ Andrea Tilatti je napisal obsežno študijo, ki vsebuje tudi kritično izdajo rokopisa *Libretto* (v tisku). Delno je upošteval tudi jezikovne in sociolingvistične tematike, ki zadevajo to področje Benečije, predvsem z zgodovinsko-političnega in cerkvenega vidika. Tudi antropologinja Veronica Felli (2007–2008) upošteva več vidikov dogodka, med drugim vprašanje Marijine rabe slovenskega jezika.

¹⁰ Gl. http://www.dom.it/romanje-v-porcinj_pellegrinaggio-a-porzus/#

¹¹ Po novem poteka tudi tečaj slovenščine, gl. http://www.dom.it/v-purcinju-od-narecja-do-jezika_a-corso-di-sloveno-a-porzus/.

stran, razen na zadnji strani št. 124. Razvidni so nekateri popravki oz. dodatki, navadno nad črto ali pod njo, za katere se zdi, da so napisani z drugim svinčnikom oz. črnilom: gl. popravek prvotnega narečnega germanizma in naknadno knjižno obliko: *Cai so bili prefalil /pregresile/*. Tilatti (2012) ugotavlja daljše dopolnjevanje besedila v delu *Libretto* od 1886 do 1910 in tudi mi domnevamo, da je pisec ravnal podobno v primeru katekizma. Datiral ga je leta 1894 in ga po vsej verjetnosti kasneje dopolnjeval, in kjer je bilo mogoče, zabeležil razne podatke na prve neoštevilčene liste in na spodnjo platnico.

Etiketa na platnici zvezka pokaže zapis naslova *DOTTRINA CRISTIANA Sslovenscca*. S tem pisec ustrezno opredeli jezikovno pripadnost besedila in tokrat uporablja sodobni pridevnik »slovenska«, medtem ko se v nadaljevanju (gl. str. 3) v naslovu pojavi besedna zveza, ki izraža starejše načine poimenovanja oz. »po slovanski in kranjski jezik: *PER LA PRIMA CLASSE / Catechismo Dottrina Cristiana lezione I prima / Per linguaggio Slavo e Cragnolino [...]*«.

O virih in podlagah katekizma

V obdobju zasnove rokopisa naj bi Grimaz imel na razpolago več tiskanih katekizmov v italijanščini in slovenščini, namenjenih videmski nadškofiji. Le-ti se nanašajo na delo mondovijskega škofa Micheleja Casatija (1699–1782), ki je bil v 19. stoletju najbolj razširjen katekizemski kompendij v Italiji. Vsi tedanji videmski nadškofi so sprejeli Casatijev krščanski nauk (Tilatti 2012),¹² ki je kot izvirnik služil tudi katekizmoma za Slovence videmske nadškofije iz 2. polovice istega stoletja (gl. dalje).¹³ Po drugi strani naj bi beneškoslovenski duhovniki imeli na razpolago razne narečne rokopise (Jesenšek 1998: 588; op. 26), ki so jih tudi sami priredili za ustno podajanje krščanskega nauka (Cracina 1965: 11). Tudi širjenje knjig Mohorjeve družbe po družinah Benečije zna biti v tem kontekstu relevantno vprašanje (Orel 1909: 90). V tej fazi dela nam je bilo dano konzultirati izdaji C 1891 in C 1893, obe odobreni od mons. A. M. Berenga in časovno najbližji našemu katekizmu. Ker C 1893 poleg prvih treh delov, namenjenih prvim trem razredom osnovne šole, vsebuje tudi katekizem za odrasle, smo za obravnavo upoštevali C 1891, ker se vsebinsko in formalno ujema z Grimazevim rokopisom.¹⁴

Po jezikovni izbiri se omenjeni *Libretto* povsem razlikuje od katekizma, čeprav le-ta ohranja italijanski črkopis. Ne smemo pa prezreti dejstva, da prisotnost italijanščine ni zanemarljiva, saj je prireditelj praviloma prepisoval naslove lekcij ali druge dele v italijanščini oz. tako, kot jih narekuje C 1891, gl. npr. str. 8–9: *PER LA SECONDA CLASE / Catechismo / Lezione Prima / Del Segno della S. Croce + / Snamugne Svettea Crisa +*.

¹² Vsebina tega katekizma naj bi se z določenimi jezikovnimi spremembami ohranjala v kasnejših objavah in ponatisih do Trinkove izdaje K 1928 (gl. Jesenšek 1998: 585).

¹³ Jesenšek (1998: 586) je zapisal, da so Slovenci na zahodni jezikovni meji do sredine 19. stoletja »glavne nauke katoliške vere sprejemali iz katekizmov, ki so bili pisani v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku«.

¹⁴ Na začetku (C 1891: 3–10) se nahaja *Compendio della storia sacra*, ki pa je v prevodu izpuščen, medtem ko je Grimaz prevedel vprašanja in odgovore, ki se nanašajo na ta uvodni del (C 1891: 10–16).

Sobivanje jezikov je morda narekovala namera, da bi bilo besedilo nazornejše, uporabnikom pa olajšano branje. Poleg italijanščine je v katekizmu v manjšem obsegu tudi latinščina (gl. npr. C 1891: 14; K 1894: 8).¹⁵ Da bi ponazorili medbesedilna razmerja, predlagamo poskus primerjave nekaterih začetnih delov katekizma K 1894 z vzporednimi besedili, ki se nanašajo najprej na italijansko (C 1891) in potem na domnevni slovenski pisni podlagi¹⁶ (K 1851, K 1869):¹⁷

[K 1894 3] R Imenu Bogha Ocetta, inu Sinu, in Svetea Dugha, / amen / Amen
 [C 1891: 14] R. Nel nome del Padre, del Figliuolo e dello Spirito Santo. Così sia.
 [K 1851: 15] Učenc. V imeni Boga Očeta, ino Sina, ino Svetiga Duha. Amen.

[K 1894: 3] D Caduo te je Stvaru
 [C 1891: 14] D. *Chi è quelli che vi ha creato?*
 [K 1851: 15] Vp. *Kdo je tebe stvaril?*
 [K 1869: 17] U. Kdo te je stvaril?

[K 1894: 3] R Ospot Bogh me je Stvaru
 [C 1891: 14] R. Mi ha creato Iddio.
 [K 1851: 15] Od. Bog me je stvaril.
 [K 1869: 17] O. Bog me je stvaril.

[K 1894: 3] D Sachi te je Stavaru
 [C 1891: 14] D. *Per qual fine Dio vi ha creato?*
 [K 1851: 15] Vp. *Zakaj te je Bog stvaril?*
 [K 1869: 17] U. Zakaj te je Bog stvaril?

[K 1894: 3] R Meje Stavaru Sa gnea Sposna/ti sagnea lubbiti sa gnemu Slusiti
 [C 1891: 14] R. Mi ha creato, per conoscerlo, amarlo e servirlo.
 [K 1851: 15] Od. Bog me je stvaril, ga spoznati, ga ljubiti, in mu služiti.
 [K 1869: 17] O. Bog me je stvaril, da ga spoznam, ljubim, in da mu služim.

Po tem vzorčnem izboru ugotovimo, da se pisec v slovenski priredbi praviloma zvesto drži italijanskega izvornika kljub pričakovanim ujemanjem prevoda s slovenskimi tiskanimi besedili. Zaradi formalnega neujemanja bi težko trdili, da sta K 1851 in K 1869 služila kot prvotni jezikovni in vsebinski vir.

Opombe k jezikovni razsežnosti

Kot je poudaril Tine Logar, je tersko narečje zaradi geomorfoloških značilnosti dokaj neenotno (Logar 1993: 130), Pavle Merkù (1985: 179) pa je prepoznal v sistemu terščine pet različnih govorov in orisal njihovo območje. Za krajevni porčinj-ski govor nimamo posameznih študij, nedavno pa je nastalo nekaj prispevkov o govoru sosednjega kraja Subida/Subita (gl. npr. Šekli 2006; Zuljan Kumar 2011, 2013).

¹⁵ Prim. K 1928 (*Navadne molitve*: 7–9), kjer je latinščina vključena v slovensko besedilo.

¹⁶ Kot omenja Jesenšek (1998), je bil na Primorskem v rabi tudi K 1846 in ponatis iz leta 1854, izdan v Trstu, ki pa je za našo primerjavo manj relevanten.

¹⁷ Podrobnejša besedilna analiza je izvedena le na začetnem delu rokopisa (str. 1–11), zato opis jezikovnih značilnosti ne ponazarja splošne jezikovne podobe in pravil dela. Primerjani slovenski katekizmi se v nadaljevanju le delno ujemajo, ker se po strukturi in zasnovi razlikujejo.

V tej fazi raziskave bomo predstavili osnovne jezikovne značilnosti ter medjezikovno in medzvrstno razmerje teksta. Pisec v celotnem besedilu odločno uporablja italijanski kurzivni črkopis in ni sledu o gajici ali slovenici oz. sodobni pisavi v rabi na Slovenskem.¹⁸ Izrazita je raba geminat, značilnih za italijanski glasoslovni sistem, npr. *lubbity* 'ljubiti', *na Nebbesagh* 'v Nebesih', *Bogha Occetta* 'Boga Očeta', *use recci* 'vse reči', *tellea* 'telesa'. V pisavi so nihanja precejšnja, npr. *in – inu*, *Buoh – Buohg – Buogh*, in ne zadevajo le izbire črk, temveč tudi percepcijo realizacije glasov, ki seveda zna biti odvisna od konteksta, npr. *ilj: sapeje* 'zapelje' – *jest vierien* 'jaz verujem', *Nadde Bosie – ughnade Bosie* 'gnade (milosti) božje'; isto velja za interpunkcijo in druga pravila, kot so male in velike črke. Kljub nestabilnosti in nepravilnosti ter zapletenemu slogu pisanja rokopis ne predstavlja večjih težav glede razumevanja.

Slog je pogosto pogovorno ali narečno obarvan, jezik pa odstopa od knjižne norme tudi v izbiri skladenjskih struktur, v katerih prepoznamo vidne interference z romanjskim jezikovnim sistemom. Po eni strani so razpoznavne prvine, ki sodijo v knjižni sistem, po drugi pa se glasoslovno, besedotvorno, skladenjsko in semantično značilne narečne prvine združijo z izposojenkami, predvsem z germanizmi in redkimi romanizmi. Posledica tega je, da besedilo izraža pripadnost krajevni oz. narečni zvrsti jezika, ni pa primer klasičnega narečnega besedila, kot je v precejšnji meri Kramarjev rezijanski katekizem iz leta 1927.

Navedeno skušamo ponazoriti s prepoznavanjem številnih prvin besedja, ki naj ne bi sodile v narečni sistem, izražajo pa določeno kompetenco na področju cerkvene terminologije. Med takimi so npr. *Moghocna in Sastopna* 'mogočna in zastopna', *Na Vencne Zasse* 'na večne čase', *Precisti Duhg* 'prečisti Duh', *prerojen, prerochi* 'pre-roki', *Svelizati* 'zveličati', *Zlovecegne* 'človečenje', *niemas precestovatti* 'nimaš prešuštvoovati', *Omui Boh chier ste Ussega Mogozan in Milostan in pres conza Milostan* 'O moj Bog, ki ste vsegamogočen in brez konca milosten', *San Ssallo stan ces moje hriche an jeh Sourasin* 'sem žalosten čez moje grehe in jih sovražim', *U Boghu so trie Persone, resnicne Reslosene* 'U Bogu so tri peršone (osebe), resnično razločene', *Idinost Bogha pride Regi deje an San Buohg, Troinost pride Regi* 'Edinost Boga pride reči, da je en sam bog, trojnost pride reči'.

Poleg ponazorjenih elementov knjižne zvrsti slovenskega jezika zaznavamo v rokopisu drugo jezikovno plast z značilnimi narečnimi prvinami, ki lahko izvirajo tudi iz medjezikovnih procesov. V nadaljevanju izpostavljamo vsaj nekatere lastnosti te plasti.

Glasoslovna ravnina

Ohranjen je enoglasniško-dvoglasniški sestav dolgih samoglasnikov, ki je značilen tudi za nadiško narečje. Dvoglasje *ieluo*: *Diellat/dielati* 'delati', *Spoviedati* 'spovedati', *Viera* 'vera', *Sivieti in murieti* 'živeti in umreti'; *Caduo* 'kdo', *Teluo* 'telo',

¹⁸ Primere iz izvornika smo zapisali v kurzivu, sledi zapis v sodobnem knjižnem jeziku oz. pisavi med enojnimi narekovaji.

Scuose pomuog 'skozi pomoč', *Sapuovedi* 'zapovedi'; enoglasje *e:/o*: v primerih: *Catera* 'katera', *Sveti* 'sveti', *moghocne* 'mogočne', *Sabotto* 'soboto'.

Soglasniški sestav pozna razlikovanje med č-jem in ć-jem: *Zllovech*, *Svelizati* – *Ocgia*, *Cai pride Reggi*; glas *ń*: *Orstajegne* 'vstajanje', *Scussgnave* 'skušnjave'; izglasni *-m > -n*: *sedan* 'sedem', *nasin dusnican* 'našim dolžnikom', *Sppacklan* 's peklom', *se trostan* 'se troštam'; knjižnoslovensko soglasniški sklop *lj > j*: *voja* 'volja', *sapeje* 'zapelje' (npr. pa *chigha lubio* 'ki ga ljubijo').

Izguba glasov:

- za tersko narečje značilna popolna onemitev glasu *g > ø* se praviloma pojavlja na začetku besede, premeni pa se v *h/gh* v sredini besede in izglasju: *Ospoda Bogha* 'gospoda Boga', *moih Rihou* 'mojih grehov', *Svetea* 'svetega', *buogh* 'Bog';
- onemitev visokih nenaglašanih samoglasnikov je opazna ali pa tudi ne: *miet* 'imeti', *so bili prefalil* 'so bili prefalili', *poslusatti* 'poslušati', *spostovati* 'spoštovati'; *Odpost* 'odpusti';
- sporadično akanje: *Sabotto* 'soboto', in ikanje: *Idinost* 'edinost';
- onemitev samoglasnika v sklopih *-il*, *-el*, *-al*, *-al*: *je Stvaru* 'je stvaril'; *Dol je Su* 'dol je šel'; *je Rattu* 'je ratal', *od Smerti usttu* 'je gor od smrti ustal', *pred poccu* 'pred pekel';
- obrazilo *-ov > -u*: *Sedan Svetigh Sagramentu* 'sedem svetih sakramentov' (ampak tudi *moih Rihou*);
- dvoglasniška zveza *ar > er*: *pervi* 'prvi', *je terpou* 'je trpel';
- zlogotvorni *l̥ > u* kot v nadiškem narečju: *Nadde / Bosie puna* 'gnade božje polna', *dusnican* 'dolžnikom'.

Morfološka ravnina

Pojavlja se končnica *-el-i* (<*ě) v mestniku ednine samostalnika srednjega in moškega spola: *Uprecistin truple Marie Devizze* 'v prečistem truplu Marije Device', *na [...]* *crissi* 'na križi'.

Skladenjska ravnina

Govor pozna nedoločni in določni člen, ker se števniki *den* pojavlja v funkciji nedoločnega in kazalni zaimek *te* določnega člena: *den San Buohg* 'en sam Bog'; *teusachidagni Cruhg* 'ta vsakdanji kruh', *to vencno Scivlegne* 'to večno življenje', *Sodit te Sive inu Mertve* 'soditi te žive in te mrtve', *je den precisti Dugh*, 'je en prečisti Duh', *te prvi zllovech* 'ta prvi človek'.

Ne pozna svojilnih zaimkov za tretjo osebo, ki se pregibajo, zato pa izražanje svojine za tretjo osebo poteka s pomočjo oblike rodilnika osebnih zaimkov: *Buoh je Stvaru Sviet sagnea Vojo in Mohocnostio* 'Bog je ustvaril svet z njega voljo in mogočnostjo'. Sporadična raba naslonske oblike osebnega zaimka: *Buoh Sin chi je Ratu zllovech an se clice jesus Cristus* 'Bog Sin, ki je ratal človek, se kliče Jezus Kristus'.

Okrepitev krajevnih predlogov s krajevnimi prislovi, npr. *je Orr od Smerti usttu* 'je gor od smrti vstal' in raba krajevnega predloga z elementom *ta-*, ki je v rezijanskem in terskem narečju izrazita, nekoliko manj v nadiškem narečju, se v besedilu redko pojavlja: *Tau Bettlemu* 'v Betlehemu', *Tau Uhurop* 'v grob', *Tau Packllu* 'v peklu'. Namerni odvisnik se pojavlja s predložno zvezo za + nedoločnik: *Meje Stavaru Sa gnea Sposnati sagnea lubbiti sa gnemu Slusiti* 'Me je stvaril za njega spoznati, za njega ljubiti, za njemu služiti' (npr. it. *Mi ha creato, per conoscerlo, amarlo e servirlo*); *Sanas Svelizati* 'za nas zveličati'.

Raba povratnega glagola namesto nepovratnega: *Se vidi Ospoda Bogha* 'Se vidi gospoda Boga'.

Raba pomožnega glagola *miet* 'imeti' v funkciji modalnega glagola morati: *Imas bosie Prasniche spostovati* 'imaš božje praznike spoštovati'; *nimas Crasti* 'nimaš krasti'.

Leksikalna in pomenska ravnina

Zanimiv pokazatelj narečnosti predstavljajo prevzete besede, predvsem starejše osnove, ki navadno sestavljajo del besednega zaklada slovenskih narečjih, krajevnih jezikov ali pogovornih zvrsti. To velja tudi za govorjeni jezik ali za verska besedila Rezije in Benečije,¹⁹ do določene mere pa tudi za navedene tiskane katekizme, ki ohranjajo starejše germanizme in redkejšje romanizme do izdaje K 1928. Najvidnejši rezultat jezikovnih interakcij v Grimazevem rokopisu so germanizmi (medtem ko so v pogovornem jeziku navadno romanizimi oz. furlanizmi):²⁰ *Sandohtio* 'z andohtjo' (pobožnost), *fardamagnan* 'ferdamanjem', *ghligh* 'glih', *ringhe* 'grevinga (kesanje)', *maltran* 'martran', *nanunc* 'nenučno', *zait* 'cajt', *Cacuo polona* 'kako polona', *prefalil* 'prefalili', *je Rattu* 'je ratal', *Strafa* 'štrafa', *se trostan* 'se troštam', *Scenana* 'žegnana'.

Kot smo že omenili, je bila zaradi izvornika italijanščina v besedilu prisotna v precejšni meri. Poleg prepisanih elementov v italijanščini so opazni le redki romanizmi, npr. *persona* (peršona, it. *persona* ali lat. *persōna*), *villia* (vilja), prim. furl. *vilie* 'predvečer'. Nekaj pozornosti bi veljalo nameniti tudi pojavljanju pomenskih kalkov in leksikalnih enot, ki se formalno ujemajo s sodobnim knjižnim jezikom, ne pa pomensko (npr. za slednjo kategorijo *dosti*, 'koliko').

Sklep

Po pregledu celotnega besedila je z določenimi odstopanji potrjeno, da je pisec prirejal svoj verski nauk na podlagi italijanskega katekizma. Odprto pa ostaja vprašanje vloge, ki so jo igrali v postopku prirejanja besedila morebitna starejša (narečna) pisna tradicija in sodobni, v slovenščini tiskani katekizmi.

¹⁹ Gl. npr. *Slovarček v Podreka, Klinjon* (2002: XXVIII–XXXI).

²⁰ Prim. tudi Zuljan Kumar 2011: 374.

Jezik rokopisa izraža večplastno oz. večzvrstno rabo slovenščine in večjezično naravnost pisca, poleg tega pa značilnosti katekizma pričajo o funkcionalnem sobivanju različnih zvrsti slovenskega jezika in o njegovem srečanju z italijanščino, delno tudi z latinščino, v tem prostoru. Značilnosti uporabljenega jezika predvidljivo ne kažejo na morebitno naravno obliko v rabi tamkajšnjih govorcev.

Zaradi besedilnega cilja in prevajalčevih kompetenc je rokopis postal kompleksno literarno delo. Prvine cerkvenega slovenskega jezika so znatne in ravno tako narečne značilnosti s pričakovanimi izposojenkami, predvsem germanizmi, ki naj bi pričali o neki starejši tradiciji. Narečno znanje je potemtakem nadgradila zvrst kultiviranega jezika, ki naj bi iskala in črpala potrebne snovi tudi v pisni ali ustni tradiciji, ki je bila na razpolago v Benečiji oz. na Primorskem.

Lahko pa domnevamo, da je prireditelju kot vir služilo neko rokopisno gradivo, čeprav je pogosto predelal in sprejemal gradivo in terminologijo, interpretiral pisne oblike in jih združil na svoj izviren način. Postopoma je sestavljal zaželeno besedilo, ki naj bi bilo namenjeno krajevni rabi. Zato je pisec posledično tudi prilagodil svoj pripomoček nekemu idealnemu ciljnemu občinstvu, ki mu je taka vmesna jezikovna oblika med narečjem in kultiviranim jezikom odgovarjala. Na vprašanje, zakaj se pisec ni bolj odločno naslanjal na knjižno pisno in pravopisno tradicijo, trenutno ne znamo odgovoriti. Ne glede na nerešena vprašanja, ki jih nameravamo postopoma razvozlati, je Grimaz s svojim delom dokazal, da so njegova jezikovna in intelektualna obzorja segala prek meja vaške skupnosti, saj je sprejemal tudi inovacije, domnevno tudi preko duhovnikov iz Nadiških dolin ali iz tam obstoječe pisne tradicije.

Grimazev katekizem iz Porčinja predstavlja pomembno rokopisno delo iz zahodnega slovenskega jezikovnega prostora. Dejstvo, da je nastal na področju, kjer je na voljo nekoliko manj sodobnih jezikovnih spomenikov v primerjavi s sosednjimi Nadiškimi dolinami in Rezijo, naj bi dopuščalo domnevo, da je bil položaj slovenskega jezika v javnosti na višji ravni, kot bi to danes brez celovitih raziskav dejansko pričakovali. Zato naj bi porčinjski rokopis, čeprav fragmentarno, osvetlil ozadje neke pomembnejše neohranjene besedilne tradicije.

Viri in literatura

Rokopis

GRIMAZ, Giovanni, 1894 [= K 1894]: *DOTTRINA CRISTIANA Sslovenscca*. Porzus. Rkp.

Katekizmi

Le tre prime parti della dottrina cristiana / di monsignore Michele Casati vescovo di Mondovì approvate dall'ill. e rev. monsignore Giovanni Maria Berengo arcivescovo di Udine per uso delle scuole elementari, 1891 [= C 1891]. Udine: Tipografia di Marco Bardusco.

La dottrina cristiana di monsignore Michele Casati vescovo di Mondovì / approvata da sua ecc.za ill.ma e rev.ma monsignor Giovanni Maria Berengo arcivescovo di Udine per uso della sua diocesi. Si aggiunge il catechismo di altre feste ecclesiastiche, 1893 [= C 1893]. Udine: Fratelli Tosolini.

Keršanski katolski nauk za drugo pervinskih šol, 1846 [= K 1846]. Trst: I. Papš.

Katekizem / ali / kristianski nauk / v prašanjih in odgovorih / zložen zlasti iz nauka / Gosp. Mihela Casati / Mondoviskiga škofa / od duh. Jožefa Podrieka / za slovenske šole, 1851 [= K 1851]. Gorica: Seitz.

Katekizem ali keršanski katoljški nauk / povzet posebno iz nauka / Gosp. Mihela Casati / mondoviškega škofa / za / Slovence videmske nad-škofije / na Beneškem. Z dovoljenjem premilostivega / Gosp. Andreja Casasola / videmskega nad-škofa, 1869 [= K 1869]. Gorica: Seitz.
Katoliški katekizem za Slovence videmske nadškofije, 1928 [= K 1928]. Gorica: Katoliška tiskarna.

Literatura

- BANCHIG, Giorgio, 2010: Katekizem iz 19. stouletja v domačem dialektu. *Dom* 45/19, 31. 10. 2010. 14.
- CRACINA, Angelo, 1965: *Costumanze religiose di nostra gente. A ricordo della prima messa di don Marino Qualizza*. Gorizia: Budin.
- DUSH, Giuseppe, 2014: *Porzûs. »Iancona« e Dolina dell'Apparizione. Ricordi e impressioni*. 2. ed. [s. l.: s. n.]. Povoletto: Grafiche Civaschi.
- FELLI, Veronica, 2007/2008: *La Falce e il Prato. Incursioni mariane in Friuli-Venezia Giulia, tra proposta e ricezione*. Tesi di dottorato. Udine: Università degli Studi.
- JESENŠEK, Marko, 1998: Katekizmi za Slovence videmske nadškofije. *Primorska srečanja. Revija za družboslovje in kulturo* 22/208–209. 583–588.
- LOGAR, Tine, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MERKÛ, Pavle, 1985: Il dialetto sloveno del Torre. Emilia Mirmina (ur.): *Gente e territorio delle Valli del Torre*. Tarcento: Centro Friulano di Studi »Ippolito Nievo«. 179–181.
- OREL, Rihard, 1909: Med beneškimi Slovenci. *Koledar (Vestnik) 24. šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1910*. Ljubljana. 70–96.
- PODREKA, Peter, KLINJON, Alojz, 2002: *Andohtljivi poslušavci! Pridige v slovenskem narečju Nadiških dolin. 1850–1930*. Giorgio Banchig, Riccardo Ruttar (ur.). Čedad: Združenje »Evgen Blankin«.
- ŠEKLI, Matej, 2006: Tersko narečje v kraju Subid. Milena Kožuh (ur.): *Terska dolina/Alta val Torre/Val de Tor*. Celje, Gorica: CMD, GMD. 161–188.
- TILATTI, Andrea, 2012: *Teresina Dus da Porzûs e la Signora. Storia e memorie di una vicenda umana*. Rkp. 112 str.
- ZULJAN KUMAR, Danila, 2011: O subiškem govoru terskega narečja. Marko Jesenšek (ur.). *Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Maribor: Filozofska fakulteta. 370–378.
- ZULJAN KUMAR, Danila, 2013: Neosebne glagolske oblike in gradnja podrednih stavkov v subiškem terskem govoru. Peter Weiss (ur.): *Dialektološki razgledi (Jezikoslovni zapiski 19/2)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 237–254.

Spletni viri

- NAZZI, Faustino, s. a., *Storia religiosa della Slavia Friulana dalle origini al 1920 – Dist di Tolmino*. [s. l.: s. n.]. <https://fauna31.wordpress.com/storia-religiosa-della-slavia-friulana-dalle-origini-al-1920/> (datum dostopa: 8. 9. 2017)
- Dom.it: www.dom.it